

IŠČEZNULI DETALJ STAROGA SPLITA U DIOKLECIJANOVOJ PALAČI

UDK: 904(497.5 Split):728
728.8(497.5 Split)

Primljeno: 6. 9. 2012.

Izvorni znanstveni rad

ARSEN DUPLANČIĆ

Arheološki muzej u Splitu

Zrinsko - Frankopanska 25

21000 Split, HR

U članku se analiziraju dvije fotografije i jedan bakrorez koji prikazuju kuću nad svodom uz Željezna vrata Dioklecijanove palače. Ona je nekoć pripadala obitelji Ciprianis, a, sudeći po grbu, čini se da je bila podignuta ili pregrađena u XIV. stoljeću. Srušena je 1928. godine. Tada je rastavljen i ponovno sastavljen luk Palače koji je u nju bio uzidan. Gotički dijelovi s kuće Ciprianis premješteni su na obližnju kuću Marini, čime je stvorena drukčija slika o njezinim stilskim mijenama.

Ključne riječi: Dioklecijanova palača, arhitektura, gotika, grbovi, obitelj Ciprianis, Split

Pregradnje, dogradnje, rušenja i ponovne gradnje prate splitsku carsku palaču gotovo od vremena Dioklecijana do danas. Te su mijene na malom, ali živom prostoru stvorile slikovite preplete staroga i novoga, dovevši ih puno puta do razine poetičnosti i piranezijskih ugođaja.¹ Potreba za prostorom i boljim uvjetima stanovanja, a ponekad i nerazumijevanje i nepoštivanje stilskih i urbanističkih vrijednosti prethodnih razdoblja, nisu uvijek išli na ruku očuvanju starih zdanja i ambijenata. Zato danas gledajući neke crteže, grafike, razglednice i fotografije sa žaljenjem dozivamo u maštu ili sjećanje iščeznule

vizure, zgrade, detalje. Ima, međutim, i onih slika kod kojih se zamislimo jer ih ne možemo prepoznati ili ih teško prepoznajemo i ubiciramo u gradsko tkivo. Među njih spada i jedna fotografija pomoću koje ćemo krenuti u rekonstrukciju nestalog kutka staroga Splita.²

U fototeci splitskoga Konzervatorskog odjela nalazi se snimka neke srušene kuće i luka, s numeriranim kamenjem, ispod kojega su mali prozor šiljastog luka, grb i prozor s gotičkom biforom. Fotografija ne govori gdje je nastala jer kuće s grbom više nema, ali nam u traženju odgovora pomaže luk Dioklecijanove palače i bilješka uz sliku: *Split – Kuća Marini, prodana Božiću, e da se ruši i dade svjetlo ulici i novoj kući Božića – luk palače ima da se uspostavi te su u tu svrhu pojedini komadi luka dobili broj od 1-10. Snimnjeno poč. februara 1928. Konser. zavod br. akta 6, 15, 48, 1928.*³

Pomoć nam još više pruža druga fotografija iz iste fototeke, snimljena oko godine 1900., od koje primjerak ima i Arheološki muzej u Splitu,⁴ te jedan bakrorez Nikole Jakšića iz godine 1915. koji se čuva u Muzeju grada Splita.⁵ Riječ je, dakle, o kući tik uz Željezna vrata Palače, koja je bila podignuta nad svodom iznad Tvrdojeve, danas Adamove ulice, s južne strane Krešimirove ulice. Njezin položaj vidi se na katastarskom planu grada iz 1831., odnosno na planu Dioklecijanove palače iz 1903., gdje je označena brojem 1861 (anagrafski br. 331). Njezin tadašnji vlasnik bio je Ante Marini, koji je ujedno bio vlasnik kuća na česticama br. 1858, 1859 i 1862.⁶

Ovdje se valja zaustaviti na još jednom Jakšićevom bakrorezu iz godine 1914., koji je u literaturu ušao pod nazivom *Zapadno od Jupiterova hrama Dioklecijanove palača*.⁷ Usporedimo li ga sa spomenutom slikom, čini se kao da je riječ o začelju, tj. južnoj strani jedne te iste kuće, ali nije tako. Onodobni plan grada pokazuje da iza kuće nad svodom nije bila širina (mali trg) kakva se čini ona kod Jakšića. Širina je nastala 1907. rušenjem kuća Jozević i Romagnolo uz krstionicu (katastarski br. 1750 i 1751),⁸ ali prostorni odnosi ne odgovaraju Jakšićevu prikazu. Osim toga, na bakrorezu iz 1915. nedostaje veliki dimnjak vidljiv na slici iz 1914. godine. Još je važnija jednokatnica s doksatom naslonjena uz kuću nad svodom, a kojoj nema mjesta na zapadnoj strani današnje Adamove ulice, jer je tu najprije romaničko-gotička četverokatnica, zatim nadsvodeni prolaz s gotičkim portalom, a zatim jedna pregrađena romanička dvokatnica.⁹ Zato otpada domišljanje da je možda prikazana kuća koja je srušena nakon Jakšićeva vremena. U starom dijelu Splita postojalo je nekoliko kuća s

doksatom, odnosno istakom nad ulicom,¹⁰ ali ni jednu ne možemo povezati s ovom Jakšićevom osim ako nije srušena tijekom radova u Dioklecijanovoj palači nakon II. svjetskog rata, kao što je slučaj s kućom u jugoistočnom dijelu Palače.¹¹

Vratimo se sada kući Marini. Na sva tri navedena prikaza jasno se vide njezin krov, luk Palače, mali prozor, grb i gotička bifora s novijim kopcima (škurama). Sudeći po grbu, što ga tvori lav koji se propinje okrenut udesno, kuća je pripadala obitelji Ciprianis, jer se isti znamen nalazi na kući sa šestoro-dijelnim prozorima s vanjske strane Željeznih vrata Palače i uz reljef sv. Antuna Opata koji je na nju postavljen.¹² Očito su Ciprianisi zauzeli važna i ugledna mjesta s obje strane gradskih vrata te ponosno na njih ugradili svoje grbove.¹³ Grb je stilski blizak navedenima pa se i on može datirati u XIV. st., a time i gradnja ili pregradnja kuće. Grb spominje L. Jelić već 1896., ali ga je pogrešno pripisao obitelji Grisogono.¹⁴ D. S. Karaman u svom rukopisnom grbovniku nije napisao kome je pripadao, ali je zato zabilježio da je u ulici Magnaca.¹⁵

Kuća nad svodom postojala je do početka 1928. godine. Tada je srušena zbog izgradnje kuće Vladimira Božića na uglu Krešimirove ulice, čiji je položaj na planu iz 1903. označen česticama 1745-1747 (anagrafski br. 332). Rušenje dotadašnje kuće Božić započelo je u lipnju 1927. godine,¹⁶ ali je novogradnju usporilo pitanje antičkog luka. U vezi s tim je 14. siječnja 1928. obavljen očevid kojem su prisustvovalе zainteresirane strane, a među njima i don Frane Bulić kao predstavnik Konzervatorskog ureda. Bulić je zatražio da se kamenje luka prije rastavljanja numerira, luk fotografira i zatim ponovno stavi na svoje mjesto.¹⁷ Nakon što je kamenje označeno, ono je skinuto i pohranjeno u skladištu poduzetnika Lovre Radice.¹⁸ Kada su 14. ožujka 1928. F. Bulić i Lj. Karaman obišli gradilište, utvrdili su da je jedan gotički prozor s kuće nad svodom ugrađen u susjednu kuću Marini (kat. br. 1859), a da će drugi gotički prozor i grb u svoje vrijeme također biti uzidani u istu kuću.¹⁹

Tijekom rušenja kuće Božić otkriveni su zidovi Dioklecijanove palače, dio temelja²⁰ i ulomak stupa za koji je naloženo da se prenese u Arheološki muzej. Jedan zid bio je izrađen od opeka i sačuvan do visine prvoga kata zgrade, a drugi je bio od velikih tesanaca.²¹ Zaključeno je da ti zidovi ostanu i uđu u zidove nove kuće kako bi ostali za buduću.²²

Zahtjevi konzervatora bili su ostvareni pa je sačuvan antički luk, ali je premeštanjem gotičkih dijelova na obližnju kuću Marini stvorena drukčija slika

o njezinim stilskim mijenama. Kao što je ustvrdio Karaman, pročelje joj je promijenjeno tako da je uzduž cijele zgrade, u razini donjeg dijela romaničkog portala, ugrađen novi istaknuti profilirani vijenac. Na prvom katu lijevo vidi se zazidan veliki gotički prozor, a desno je bifora koja je bila nad svodom. To je, međutim, njezina kopija jer je nova kao i njezin prag. Na drugom katu iznad nje još je jedan gotički prozor, ali manji, koji ima novi prag iste profilacije kao i bifora pa je vjerojatno to onaj koji su u ožujku Bulić i Karaman zatekli već uzidan. Grb je pak ugrađen između lunete i bifore.

Navedenim zahvatom nisu završene promjene tog dijela careve palače. Godine 1948. srušena je kuća na čestici br. 1867 koja spaja luk sa Željeznim vratima, a koja se vidi na Jakšićevu bakrorezu i starim fotografijama.²³

BILJEŠKE

- ¹ Ivo Babić: *Urbana poetika Splita u Dioklecijanovoj palači*. Kulturna baština, Split 1989. br. 19, 56; isti tekst pod naslovom *Urbana poetika Splita u Dioklecijanovoj palači – protiv purifikacija*, ali bez slika, objavljen u Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb 1990. br. 14-15/1988.-1989. 43-50. Usporedi Igor Fisković: *Srednjovjekovna izgradnja i identitet grada Splita*. Kulturna baština, Split 1989. br. 19, 28-50; isti tekst objavljen u autorovoj knjizi *Dalmatinski prostori i stari majstori*. Split 1990. 135-157.
- ² Ovdje smo na tragu misli I. Babića, koji kaže: *Trebalo bi se upustiti u potragu za izgubljenim splitskim ugodajima što bijahu zasićeni snažnim nabojima semantičkih slojeva, s prostornim igrama razina terena, nasutog, otkrivenog, vidljivog, zakritog, naslućenog*. I. Babić: n. d. (1). 60.
- ³ Inventarni br. slike je 3297. Vidi bilj. 17.
- ⁴ Slika je nastala u vrijeme nekog blagdana, jer su ulice okićene, i u toplo doba godine, jer jedna žena drži rastvorenu lepezu, a jedan dječak je u kratkim hlačama. U Konzervatorskom odjelu čuvaju se dvije fotografije koje na poleđini imaju oznaku: *Inv. neg. 1161. A 1161*. Primjerak iz Arheološkog muzeja zalijepljen je na karton na kojem je novija bilješka: *Split – Colonato che va dalla Porta Ferrea alla Porta Argentea del Palazzzo di Diocleziano*. To nije točno, jer je riječ o ulici koja ide uz zapadni zid Palače, u pravcu sjever-jug.
- ⁵ Milan Ivanišević: *Splitske godine slikara Nikole Jakšića*. Kulturna baština, Split 2005. br. 32. 490, 494.
- ⁶ Sliku plana iz 1903. vidi u: Arsen Duplančić: *Arhivsko-bibliografski podaci o nekim splitskim spomenicima iz Arheološkog muzeja*. Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Split 2007, br. 100, 188. Imena tadašnjih vlasnika preuzeta su iz publikacije o Dioklecijanovoj palači koja nema naslov ni druge bibliografske podatke pa je vodimo kao [*Diokletian Palast*. Wien 1903.]; imena vlasnika na str. 31. Na kraju publikacije priložen je spomenuti plan.
- ⁷ M. Ivanišević: n. d. (5).
- ⁸ Tada je otkriven jedan sarkofag s nakitom. Frane Buškariol: *Nalaz groba s nakitom kraj*

- krstionice u Splitu*. Kulturna baština, Split 1989, br. 19, 23-27.
- ⁹ Cvito Fisković: *Romaničke kuće u Splitu i Trogiru*. Starohrvatska prosvjeta, Zagreb 1952. III. ser., br. 2, 136, 167. Tu je kuća pod br. 24 pogrešno uvrštena pod Dukljansku umjesto pod Tvrdojevu ulicu. Oba naziva, Dukljanska za sjevernu i Tvrdojeva za južnu ulicu, mogu se pratiti na planovima grada barem do 1959. godine.
- ¹⁰ Jedna je bila na Rivi, uz gradski kaštel, a vidi se na crtežima mjernika F. A. Kurira iz 1789. i iz posljednjeg desetljeća XVIII. st.; srušena je početkom XIX. stoljeća. (Grga Novak: *Povijest Splita III*. Split 1965. 66. Arsen Duplančić: *Prilog poznavanju luke i pomorstva Splita u 18. i 19. stoljeću*. Adrias, Split 1988. br. 2, 77, sl. 4. Arsen Duplančić: *Splitske zidine u 17. i 18. stoljeću*. Zagreb 2007. 22 – sl. 26.) Druga kuća nalazila se unutar Vestibula, a dokumentirana je na bakrorezu u knjizi R. Adama iz 1764., akvarelima P. Zečevića oko 1840., crtežu J. B. van Moera iz 1858. i litografiji iz 1892. godine; srušena je u lipnju 1900. godine. (Grga Novak: *Povijest Splita II*. Split 1961. 265 /Adam/. Joško Belamarić: *Split: od carske palače od grada*. Split 1997. 58 /Zečević 1/. Arsen Duplančić - Radoslav Tomić: *Zbirka slika Arheološkog muzeja u Splitu*. Split 2004. 111 /Zečević 2/. Duško Kečkemet: *Crteži Splita i okolice Jana Baptista van Moera iz 1858*. Kulturna baština, Split 1984, br. 15, 106. *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Dalmatien*. Wien 1892. 73; hrvatski prijevod *Dalmacija. Iz djela Austro-Ugarska Monarhija opisana i ilustrirana*. Spljet 1892., 76. Frane Bulić: *Notizie risguardanti il palazzo di Diocleziano a Spalato*. Bullettino di archeologia e storia dalmata, Spalato 1900. br. XXIII, 143. Kuća je bila na čestici br. 1777, a imala je anagrafski br. 449.) Još uvijek postoji kuća s istakom na konzolama s južne strane crkve Sv. Duha. Fisković spominje i dva primjera postavljanja drvenih galerija na kućama. I. Fisković: n. d. (1). 47.
- ¹¹ Duško Kečkemet: *Borba za grad*. Split 2002. 508.
- ¹² Cvito Fisković: *Izgleđ splitskog Narodnog trga u prošlosti*. Peristil, Zagreb 1954. br. 1, 99-100. Cvito Fisković: *Neobjavljeni radovi Bonina Milanca u Splitu*. Zbornik za likovne umetnosti, Novi Sad 1967., br. 3, 183-186. Mirjana Marasović: *Šesterodjelni otvori na palači ex Ciprianis na Narodnom trgu u Splitu*. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, Zagreb 2003, br. 26-27/2000.-2001. 61-75. O obitelji Ciprianis vidi Mario-Nepo Kuzmanić: *Splitski plemići, prezime i etnos*. Split 1998. 91-93.
- ¹³ Fisković je opravdano i argumentirano grb sa sjeverne strane prvog kata zvonika katedrale pripisao obitelji Ciprianis. C. Fisković: *Neobjavljeni ...*, n. d. (12). 184, 186, sl. 6, 7. *Split u Arheološkom muzeju u Splitu*. Split 2007. 48 (autor kataloške jedinice A. Duplančić).
- ¹⁴ Luka Jelić: *Zvonik spljetske stolne crkve*. Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva, Zagreb 1895-1896. N.S. br. 1/1895. 54: *Taj grb uzidan je takodjer u starinskoj kući de Grisogonis, što premošćuje Manjakinu ulicu*.
- ¹⁵ Muzej grada Splita, Dujam Srećko Karaman: *Il re d'armi di Spalato*, tab. 62, br. 1 (napomena: *contrada Magnacca*), tab. 98, br. 5 (napomena: *Contrada Magnacca*). Lava koji se propinje Karaman je nacrtao još četiri puta: tab. 53, br. 6 (napomena: *Museo* što znači da se tada nalazio i u Arheološkom muzeju), tab. 84, br. 10 (legenda: *Martinusio*), tab. 87, br. 2 i 3 (legenda: Rossi), tab. 98, br. 6 (bez legende). Sada postaje jasno koja je to navodna stara kuća Grisogono koju spominje Jelić, a koju nisu mogli ubicirati D.

- Kečkemet i C. Fisković. (Duško Kečkemet: *Romanička loža u Splitu*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split 1954., br. 8, 108 – bilj. 28. C. Fisković: *Neobjavljeni ...*, n. d. /12/. 183.) Na groblju Sustipan postojala je ploča obitelji Magnaca iz 1862. godine. Duško Kečkemet: *Splitsko groblje Sustipan*. Split 1994. 162. Duško Kečkemet: *Sustipanske grobnice*. Kulturna baština, Split 2007., br. 34. 396.
- ¹⁶ *Nove zgrade*. Novo doba, Split 20. VI. 1927. god. X, br. 141. 4, tada se Adamova ulica zvala Tvrdojeva. Stanko Piplović: *Izgradnja Splita između svjetskih ratova*. Split 2008. 215.
- ¹⁷ Konzervatorski odjel – Split, arhiv, 1928, br. 6; tada je zaključeno i da se jedna fotografija dostavi Konzervatorskom uredu, a to je ona koju ovdje objavljujemo. Zaključke očevida Općinsko je upraviteljstvo 17. siječnja uputilo Božiću i Konzervatorskom uredu. Isto, br. 15.
- ¹⁸ Sign. iz bilj. 17, br. 48.
- ¹⁹ Sign. iz bilj. 17, br. 48: *Dne 14. III. 1928 Bulić i Karaman, konstatirali da je jedan gotički prozor bivše kuće Marini koji (!) je išle (!) preko ulice, uzidan u promijenjeno pročelje kuće Marini, kako određeno u nacrtu odobrenu od Općine u sporazumu s konzervatorom. Drugi prozor gotičkog oblika i grb bit će u svoje vrijeme također uzidani u kuću Marini*.
- ²⁰ S. Piplović: n. d. (16).
- ²¹ U staroj fototeci Konzervatorskog odjela čuva se pet primjerka fotografije zida s opekama, a imaju inventarne brojeve: A 1124, 9780, 3277 (3 kom, od kojih jedan zalijepljen na karton). Dvije fotografije zida s velikim obrađenim kamenjem nalaze se u Arheološkom muzeju u Splitu; br. negativa 398.
- ²² Sign. iz bilj. 17, br. 48.
- ²³ Alexander Warsberg: *Dalmatien*. Wien 1904. 81. Cvito Fisković: *Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače u Splitu*. Rad JAZU, Zagreb 1950. knj. 279. 14, 66 – sl. 55.

VANISHED ELEMENTS OF THE OLD CITY OF SPLIT
AS REVEALED WITHIN DIOCLETIAN'S PALACE

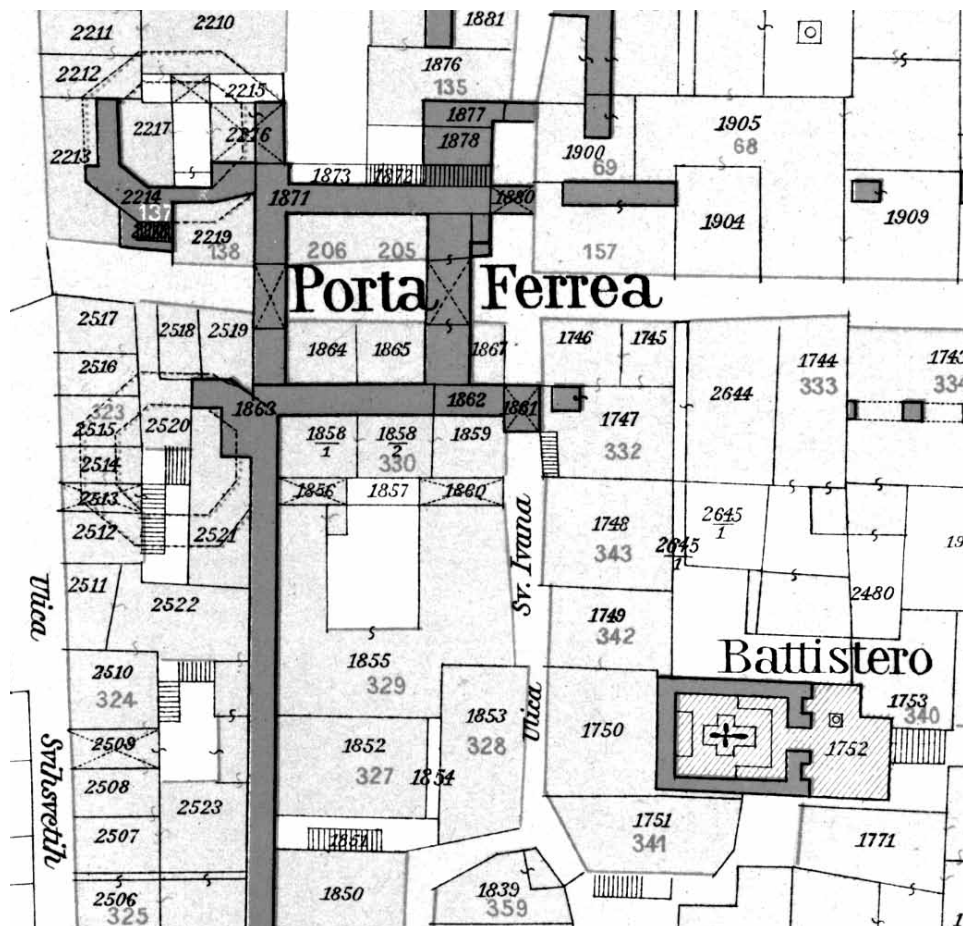
Summary

Since the era of Diocletian, the Imperial Palace in Split has been the scene of a large number of building projects, such as demolitions, rebuildings, reconstructions et al. Those alterations affected small portions of a living area and gave birth to picturesque interweaving of traditional and modern concepts. Their subtlety was poetic, even Piranesian at times. The ever-present need for the expansion of the living area which would, in turn, result in better living conditions, was not necessarily in accord with the need for the preservation of the ambiance of old buildings. There is, therefore, a certain feeling of nostalgia present whenever we watch sketches, prints, postcards and photographs of the past times, since we cannot but imagine the special atmosphere that those long vanished views, details and buildings created. On the other hand, there is a certain number of images that provoke reflection, since what they represent is unrecognisable to us to such an extent that we find it extremely hard to weave them into the urban fabric.

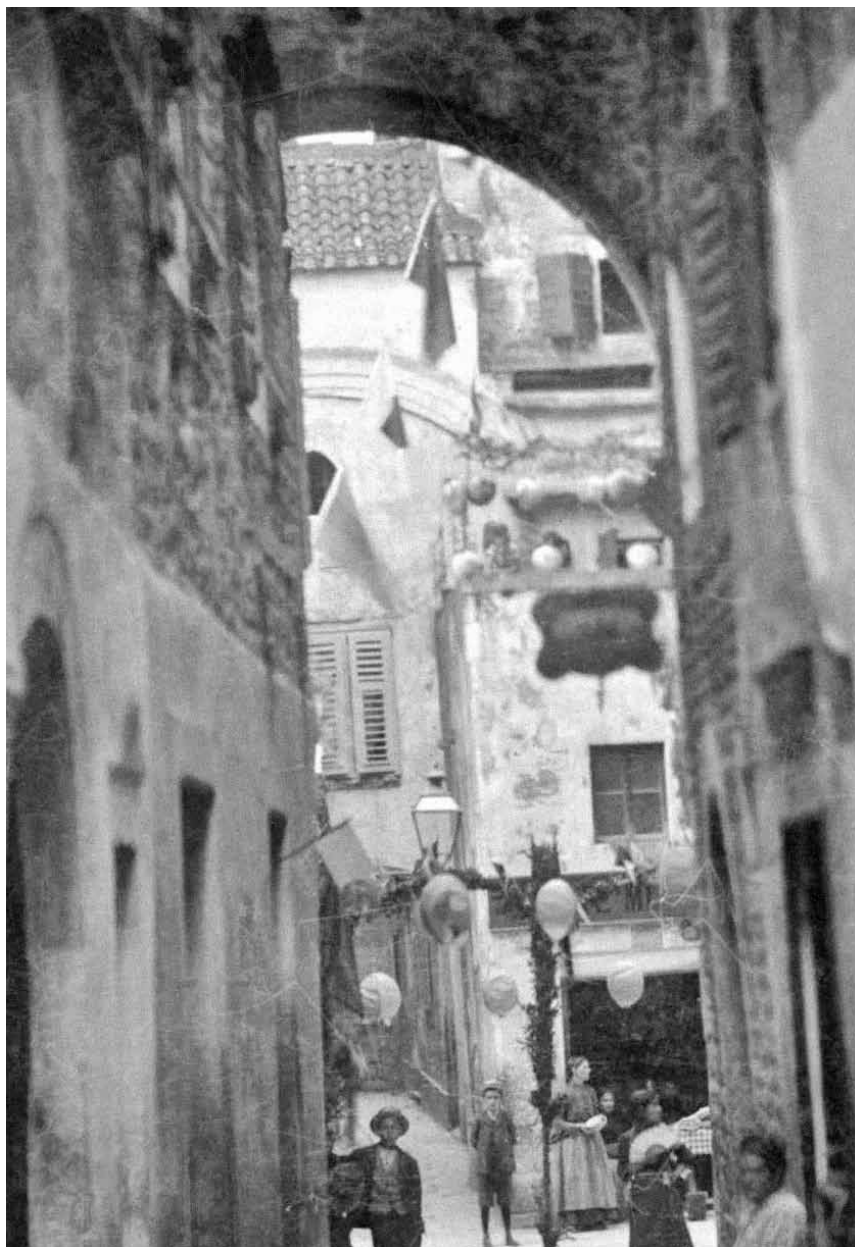
The two photographs and a copperplate by Nikola Jakšić fall into the category of those special images of the past. They belonged to the house that was located next to the Iron Gate of Diocletian's Palace. The house was originally built above the arch located in Adamova street, on the southern side of Krešimirova street. Its exact position was represented on the cadastral plan from 1831, that is, on the plan of Diocletian's palace from the year 1903. The house was, then, marked with the number 1861 (anagraphic number 331) and was owned by Ante Marini, who also owned the houses marked with the following numbers: 1858, 1859 and 1862. The house was demolished in 1928 due to the construction of Božić House at the beginning of Krešimirova street. The position of Božić House was represented on the cadastral plan from 1903 by the numbers 1745-1747 (anagraphic number 332). The portion of the preserved wall of Diocletian's Palace was revealed during the demolition process of the old Božić House in June 1927.

At the request of conservationists, the ancient arch was numbered, disassembled and reassembled in its original position. Gothic elements from the house, that was located above the arch, were moved to the neighbouring Marini House, which enhanced its appearance. Its coat of arms featuring prancing lion revealed its origin: it was built in the 14th century and was owned by the Ciprianis family.

The aforementioned procedure did not mark the end of similar procedures that were eventually carried out on this particular portion of Diocletian's Palace. A house, that connected the arch with the Iron Gate, was marked with the number 1867 and was demolished in 1948. This was the house represented in both the old photographs and on the copperplate by Jakšić.

Slika 1. Dio plana grada uz Željezna vrata iz 1903.

Slika 2. Kuće uz Željezna vrata oko 1900.

Slika 3. Kuća Ciprianis (tada Marini) uoči rušenja 1928.

Slika 4. Grb Ciprianis s kuće iznad svoda (foto: Ž. Bačić)

Slika 5. Romanička luneta s novim vijencem i grbom Ciprianis (foto: Ž. Bačić)

*Slika 6. Gotska bifora, današnje stanje
(foto: Ž. Bačić)*

*Slika 7.
Današnje stanje uz
Željezna vrata
(foto: Ž. Bačić)*

Slike 8 i 9. Ostaci antičkih zidova nađeni prigodom rušenja stare kuće Božić